

Könyvszemle

Laki Mihály és Szalai Júlia: Vállalkozók vagy polgárok

Igen fontos témával foglalkozik a két neves szerző, Laki Mihály közgazdász és Szalai Júlia szociológus. Az 1989–1990 óta végbement rendszerváltás egyik markáns következménye a magyar nagyvállalkozói réteg kiformalódása. Nem egyszerűen „polgárosodás” ment végbe másfél évtized alatt, hanem ezen a folyamaton belül szembeszökően, statisztikailag is érzékelhető módon kialakult egy olyan csoport, amelynek tagjai nagy tőkeerővel, s ezzel együtt nagy vagyonnal és jövedelemmel rendelkeznek. A nagyvállalkozók megjelenése nem egyszerűen velejárója a kapitalista rendszer meghonosodásának, hanem sikeres fejlődésének egyik nélkülözhetetlen feltétele.

Szerencsés esemény, hogy a könyv alapjául szolgáló kutatásban két szakma, a közgazdaságtudomány és a szociológia művelői fogtak össze. Ez módot adott arra, hogy sokkal átfogóbban derítsék fel a probléma közgazdasági, társadalmi, politikai és kulturális vonatkozásait, mintha csak közgazdasági, vagy csak szociológiai oldalról közelítettek volna a témához.

Kik azok a nagyvállalkozók? Honnét jöttek? Mi tette őket képessé e pozíció megszerzésére? Olyan kérdések ezek, amelyek mindenkit izgatnak, aki valóban meg akarja érteni a rendszerváltás által meghatározott mélyreható társadalmi változásokat. Laki és Szalai könyvéből sok mindent megtudhatunk e kérdések megválaszolásához.

Vannak, akiknek a fejében már készen áll a válasz, amelyet politikai prekonceptiók

alakítottak ki. A pártállam vezető rétege, a „nómenklatúra” jól megszedte magát. A régi elit legügyesebb és leginkább gátlástalan tagjai különböző trükkökkel, legális és illegális eszközök kombinációjával hatalmas vagyonokat tulajdonítottak el az egykori állami tulajdonból.

Laki és Szalai nem bocsátkoznak politikai vitába. Bizonyára az ő szemükben is ellenszenvesek azok az emberek, akiknek meggazdagodási története valóban a fenti prekonceptióban leírt séma szerint ment végbe. Ám a kérdésről nem rokon- vagy ellenszenv alapján akarnak nyilatkozni, hanem gondos kutatómunkával próbálják feltárni a tényeket. Statisztikailag használható és elfogadható kritériumokat alkalmaznak annak meghatározására, aki nevezhető nagyvállalkozónak. Kiválasztanak egy mintát, a nagyvállalkozói kör jellegzetes képviselőit – közülük is csak olyanokat, akik hajlandóak a kutatókkal nemcsak szóba állni, hanem őszintén elbeszélgetni. Alapos „mélyinterjú” készül ezekkel az emberekkel. A valóban mélyreható beszélgetésekben feltárul az interjúalanyok családi háttere, neveltetése, kiképezése, karriertörténete.

A két kutató differenciált magyarázatot ad a nagyvállalkozói karrierre. Többféle „rásegítő” tényező járulhatott hozzá ahhoz, hogy az egyén befussa a nagy és gyors karriert. Mindegyik tényező, amelynek ismertetéséhez mindjárt hozzákezdünk, külön-külön növeli a siker valószínűségét. Ám egyik tényezőről sem állítható, hogy *elégészes* feltétele a nagyvállalkozói karriernek, de az sem, hogy *sziükséges* feltétele.

1. Kezdjük azzal a jelenséggel, amiről az imént idézett prekonceptióban szó

volt. Igen, javíthatta az esélyeket a csoport számos tagjánál, ha legalább az egyik szülő életének valamilyen időszakában magasabb párt- vagy állami állást töltött be. A vizsgált karriertörténetek 65 %-ában kimutatható a „nómenklatúra” családi háttér. Viszont ez nem minősíthető elégséges és/vagy szükséges feltételnek, hisz az esetek 35 %-ánál hiányzott ez a családi múlt, és mégis végbement a nagyvállalkozói karrier.

A tanulmányozott mintának fele volt párttag, és ennek ismét a fele, azaz az egész minta negyede töltött be egykor pártfunkciót. Ami a másik felét illeti, néhányan közel álltak az 1990 előtti pártellenzékhez, de a nem-párttag csoport túlnyomó része távol tartotta magát a politikától. Sem pro, sem kontra irányban nem látszik tehát döntő tényezőnek, kinek milyen volt a viszonya az állampárthoz.

2. Elég gyakori, hogy kis- vagy középvállalkozóból lett valaki nagyvállalkozóvá. Ez történt a tanulmányozott esetek 54 %-ánál. Ám ez az előzmény nem nélkülözhetetlen, hiszen az eseteknek majdnem a felében kisvagy középvállalkozói múlt nélkül sikerült bejutni a nagyvállalkozók közé.

3. Nagyon sokat segíthet a karrierben a jó középiskola, a nyelvtudás és az egyetemi végzettség. Mindenki magától éretődőnek tekinti, hogy a szó szűkebb értelmében vett értelmiségi pályákon milyen sokat számít a képzettség. Még azt is természetesnek tartjuk, hogy a bürokratikus pályafutást megkönnyíti a megfelelő tudás, és bizonyos állások betöltéséhez meg is követelik a diplomát, esetleg idegen nyelv ismeretét is. Az viszont kevésbé köztudott, hogy az egyre inkább tudásalapú gazdaságban is mennyire fontos előrelendítője a sikeres karriernak az otthonról hozott műveltség, a jó iskola és egyetem, valamint a nyelvismeret. A megkérdezettek 88 %-ának volt egyetemi vagy főiskolai végzettsége, 73 %-a tud legalább egy idegen nyelvet. Nagyok az előfordulási arányok – de nem elég nagyok ahhoz, hogy

ezeket a tudásjellegű tényezőket szükséges vagy elégséges feltételnek minősítsük. Az eseteknek mégis csak számottevő (noha kisebbik) hányadában magasabb iskolázás és nyelvtudás nélkül is impozáns üzleti karriert lehetett befutni.

Nem érdemes tehát a „többség” megfigyelése alapján magyarázni a nagyvállalkozói sikertörténeteket. Bármely vonást vélünk is felfedezni egy-egy ilyen „többségnél” – mindig van egy jelentős kisebbség, amely nem rendelkezik ezzel a vonással.

Laki Mihály és Szalai Júlia könyvéből azt olvastam ki, hogy két valóban *nélkülözhetetlen* feltétele van a nagyvállalkozói karriernak. Az egyik: az üzleti-gazdasági világban folytatott tevékenységhez szükséges sajátos *tehetség*. A tehetség persze a tulajdonságok átfogó együttesét jelenti. Ezen belül is különleges fontossága van a gyors helyzetfelismerésnek és reakciókészségnek, az ügyes alkalmazkodásnak azokhoz a lehetőségekhez, amelyeket a rendszerváltás nyújt.

A másik feltétel a *szerencse*. Ez közhelynek hangzik, ám mégis igaz és fontos. Tudományos nyelvezettel azt is mondhatnánk: a „business” világában a pályafutás sztochasztikus folyamat, amelyben nagy a véletlen hatások szerepe. A véletlen hatások tulajdonképpen minden emberi életsorsra hatnak, ám a piac, az üzlet, a vállalkozás szférájában rendkívül erős a bizonytalanság szerepe. A vérbeli vállalkozó számára a bizonytalanság a természetes közeg. Éppen attól lesz sikeressé, ha talpraesetten reagál a bizonytalanságra, kihasználja a váratlan lehetőségeket, és úrrá lesz a meglepetést keltő nehézségeken.

Számomra a könyv olvasásakor gondot okozott a „polgár” fogalma és a „nagypolgár” megjelenésének értékelése. A munka érdemének tekintem, hogy széles ívben körüljárja a definíciós problémákat. Tárnyilagosan ismerteti a kérdés nagy irodalmát. Örülök annak, hogy a szerzők nem akarták a foga-

lom körüli vitát végérvényesen lezámí. Mégis az a benyomás maradt bennem, mintha a könyv valamiféle irreális és talán nem is célszerű kívánalmakat akarna felállítani a nagyvállalkozói réteg viselkedésével kapcsolatban, és rosszallaná, hogy ez a réteg nem tölti be a szerepét a politikai közösségben.

Ahhoz a kívánsághoz szívesen csatlakozom, hogy akik üzleti sikereket értek el, és nagy vagyona tettek szert, legyenek bőkezűbbek a kultúra, a tudomány, a sport, az egészségügy és más jó ügyek támogatásában. Nyugaton, különösen az USA-ban sok követendő példa akad erre.

Am azt nem tudom, kell-e külön *biztatni* ezt a réteget a politikai szerepvállalásra. Alkossanak külön nyomásgyakorló csoportot? Rábeszélés nélkül is meg fogják tenni. Vagy legyen valamilyen intézményes keret erre a szerepvállalásra? Nem lelkesedem a régi magyar „Felsőház” újraalakításának gondolatáért, sem pedig bármilyen egyéb döntéshozó vagy felügyeleti testületért, amelyben a leggazdagabbaknak törvény adta külön jogaik lennének. Vagy alakuljon olyan párt, amely azt tekinti fő profiljának, hogy a leggazdagabbakat képviselje? Vagy ami a legrosszabb, azzal töltsön be speciális szerepet a politikai közösségben a legsikeresebb nagyvállalkozók rétege, hogy közvetlenül, vagy közvetett úton korrumpál politikusokat és vezető állami tisztségviselőket?

Minden szakma és minden réteg megpróbál befolyást gyakorolni a politikára. Ez természetes. A nagyvállalkozóknak magától

értetődően jó lehetőségeik vannak arra, hogy hangjukat hallassák. Nem baj, hogy a könyv érinti ezt a problémát. Legalább alkalom kínálkozik arra, hogy elgondolkozzunk a kérdésen, és vitát folytassunk róla.

Néhány szó a mondanivaló prezentálásáról. Laki és Szalai nem csak azért tudják meggyőzni olvasóikat, mert adatokkal, tényekkel, gondos megfigyelésekkel támasztják alá állításaikat. A könyv meggyőző erejét növeli a szerzők korrektsége, intellektuális tisztessége. Feltárják az olvasó előtt, melyek azok a fő témához tartozó melléktémák, határproblémák, amelyekről nem tudnak eleget, és ezért a tárgyalás körén kívül maradnak. Ezzel együtt őszintén elmondják, hol vannak állításaik korlátai, hol húzódnak a már feltárt terület határai. Fejtegetéseiket mélyen beágyazták a kérdés irodalmába – ezt azonban minden fontoskodás mellőzésével teszik, tehát anélkül, hogy fitogtatnák műveltségüket.

A könyv élvezetes olvasmány. Stílusa gördülékeny, szerkezete feszes és jól áttekinthető. Miközben minden olvasóra bizonyára nagy benyomást tesz majd a gondos empirikus alátámasztás, nincsen agyonzsúfolva számokkal, statisztikákkal, tényekkel.

Befejeztül még egyszer szeretném az olvasó figyelmébe ajánlani ezt az érdekes, tanulságos és gondolatébresztő művet. (*Laki Mihály – Szalai Júlia: Vállalkozók vagy polgárok. Budapest, Osiris, 2004, 271 p.*)

Kornai János
egyetemi tanár

Báthori Egyetem?

A magyar felsőoktatás integrációja után sok régi, patinás egyetem és főiskola veszítette el önállóságát, lett része nagyobb *university*-soknak. Talán ezért is van itt az ideje, hogy az új egyetemek, visszafordulva az őket létrehozó intézmények múltja felé, mérleget készítsenek történetükről, megértve műkö-

désüket, hozott szokásaikat, reflexeiket, hogy aztán nagyobb empátiával szemléljék egymást az integráció-összecsiszolóds sokszor csupán kényszerházassággként átélt együttlétének első éveiben.

Ezért az *identitáskeresés és -építés* idejét is éljük, s ilyen szándék munkált Minker Emil emeritus orvosprofesszorban, amikor megírta *Szeged egyetemének elődei* című